

Nästrot *Neottia nidus-avis* äntligen funnen i Dalarna!

Anders Janols

Upptäckandets glädje kan uttryckas på olika sätt. Även bland oss som letar växter och svampar skiftar reaktionerna från stilla frid till ekande skogsvrål, allt efter temperament och omständigheter. Sent på eftermiddagen den 11:e juli 2006 tappade jag fotfästet en god stund och upplevde ett slags mental tyngdlöshet där jag befann mig i en liten ängsblandskog vid Lindbastmora i nordöstra Grangärde socken. Helt oväntat, osannolikt, stod jag framför en planta av en art som jag många gånger sett på Gotland. Jag visste vad jag såg, men tvekade som den kritiskt lagde artbestämmare man fostrats till att vara bland kloka amatörmykologer. Den här finns ju inte i Dalarna!

En notering, med ett litet frågetecken, i protokollet för ruta 1-4. Sedan söktes hela rutan av. Ingen ytterligare planta av arten, men vårärt, blåsippa och skogstry prickades av. Torr till frisk mark, 70-årig gläntig blandskog, björk och gran, med enstaka äldre granar. Låg- till medelhög örtvegetation. Stort övervuxet röse. Barrmatta i kanten.

Sedan landade jag och påbörjade några rationella handlingar runt Fyndet - en planta, 26 cm hög, överblommad men med kronbladen intakta, frökapslar uppsvällda. Fotostativet monterades upp och exponeringar gjordes efter bästa förstånd.

När fotodokumentationen var avklarad utförde jag, av gåtfull anledning, någon slags överslagshandling - jag drog försiktigt, men ganska hårt, rakt upp i plantan med grepp om stjälken. Jo, den satt fast!

Jag nöp mig dock inte i armen.

En stunds stillsam dramatik, och ett minne för återstoden av livet!

Lindbastmora – ett förlorat paradiset

Det är ingen tillfällighet att fynd av ovanliga växter görs i trakten av Lindbastmora, som sedan gammalt är mest känt bland den lokala allmänheten för sin rikedom på guckusko. Markerna här är sannolikt påverkade av såväl urkalk som bergarter med sulfidmineraler.

De typiska kronbladen syns tydligast på den nedre blomman

I dag återstår fyra värdekärnor med äldre kalkbarrskog av någorlunda storlek (vardera 5-7 ha) efter de senaste fyra decenniernas ekosystemomvandlande slutavverkningar här i området mellan Grangärdes Hästberg, Långmyra och Tansväggen. Denna del har en total areal av ca 1700 ha produktiv skogsmark, varav en betydande del, kanske uppemot hälften, ligger på rikmark.

Merparten av skogen här ägs av Bergvik Skog. De tre värdekärnor som finns på dess mark har ett frivilligt skydd. En av dem är sedan länge bolagsreservat, ”Guckuskoskogen”, och de andra två är nyckelbiotoper (NB) som ingår i de ”fem procenten”. Den fjärde värdekärnan på kalk, tillika NB, ligger i bondskog och har biotopskydd.

En enkel räkneövning visar alltså att mellan två och en halv och tre procent av rikmarksskogarna här har ett tillfälligt och delvis formellt skydd. Avstånden mellan de fyra kärnorna är dock stora, som minst en dryg kilometer. Så befästs och förstärks en omfattande utdöendeskuuld.

På kemiskt sur, och till stor del lågproduktiv, mark är ytterligare ungefär en procent av arealen (räknat på summan av rik- och fattig-

mark) klassad som NB. Knappt tre procent inom denna del av skogshavet bör då kunna antas ha ett funktionellt skydd tills vidare. Inga naturgivna förutsättningar för ytterligare formellt skydd finns nu här. Totalt sett är dock situationen, i förhållande till de betydligt högre officiella målen, bättre här än i övriga delar av södra Dalarna.

Och detta kan sägas, trots att ett par hundra hektar i anslutning till de rikaste miljöerna stubb-bröts efter kalavverknigen 1974-75, och trots att Västerbergslagens kanske värdefullaste rikkärr fördärvades vid samma tid genom långsgående dikning utefter hela dess sluttning. (Ett försök till restaurering under senare år har inte förhindrat den ödesdigra uttorkningen och igenväxningen)

Flera hot än skogsbruk

Paradoxalt nog är det Bergvik Skogs förtjänst att jag fann denna orkidé här. Den inventering som jag antydde i inledningen har tillkommit genom diskussioner med representanter för bolaget och några av oss "skogsgroupsmykologer". En liten isolerad kalkbarrskog, ca en ha, med omgivningar som delvis inte är omvandlade av det senaste halvseklats slutavverkningsmetoder, ingår i en ny NB med internbeteckningen "kategori 2". Det innebär att Bergvik avser att ta ut delar av virkesvärdet inom hela denna NB. Företagets representanter hävdar dessutom att skogsbruksåtgärderna ska utföras så att naturvärdena förstärks.

"Fan trot", sa vi, men antog också utmaningen att lägga en grund till framtida uppföljning genom att före arbetenas påbörjande göra en inventering av för dessa miljöer intressanta mykorrhizasvampar och kärlväxter.

Första årets inventering, vi hoppas att få följa minst två vegetationsperioder, genomfördes till ackompanjemang av ljudet från larvfotsförsedda provborrningsriggar i full verksamhet under såväl helgdagar som vardagar. De körde kors och tvärs i hela NB med omgivningar och gjorde tiotals borrhål. Spåren och såren stod inte skogsbruksmaskinerna efter. Sådan här verksamhet är endast anmälningspliktig inför markägaren genom Bergsstaten. Den kan inte förbjudas! Först om borrhålen visar att provbrytning kan vara motiverad, och ansökan om sådan görs, krävs prövning efter MKB.

Det är ju tyvärr så, att inte bara många rara och hotade växter söker sig till kalk- och sulfidmalmsrika områden. Så gör även människor av

olika slag och med skilda avsikter. De som har tolkningsföreträdet har tyvärr de kraftigaste förstörelsemaskinerna och den lägsta respekten för naturen.

De små gruvor som 17- och 1800-talsmänniskorna gjorde i närheten lämnade sannolikt mindre spår på lång sikt än vad dessa brovborrningar gjorde. Jag vill inte tänka på vad de av exploatörerna utlovade ”moderna, miljöanpassade brytningsmetoderna” skulle innebära vid en eventuell fortsättning av projektet här.

Vad fann vi i nästrotens skog?

Sammanställningen av inventeringen 2006 är ännu inte klar, men i stora drag kan resultatet av första årets noteringar skönjas.

- Den lilla isolerade äldre kalkbarrskogen i anslutning till fyndplatsen av nästrot är över hela sin areal (ca en ha rundad yta) tydligt utarmad i förhållande till de artrikaste partierna i traktens rikaste kalkbarrskogar med större areal av liknande markförhållanden (>5ha), t ex vid Smörberget i Tuna-Hästberg och i viss mån NV om Grangärdes Hästbergs klack. Det framgår särskilt tydligt vid jämförelse av de specialiserade mykorrhizasvamparna. De få som påträffades här saknades till stor del helt utanför denna kalkbarrskogsrest.
- Förekomsten av kärllväxter är mera jämnt spridd inom de delar av inventeringsområdet som inte påverkats av genomgripande slutavverkningsmetoder. Totalt hittades tio orkidéarter och plantor av två hybridgrupper ganska jämnt fördelade över ytan, alltså inte endast inom den gamla kalkbarrskogsfläcken. I kanten mot en angränsande väg växte en elfte art, brudsporren.
- Det inventerade området gränsar mot en 30-årig ungskog med delvis gran och delvis tall. Björkinslaget är ganska stort. Marken här bröts på stubbar 1975. Som jämförelse avsöktes tre tiometersband ut i ungskogen parallellt med det egentliga inventeringsområdet. Inte en planta eller fruktkropp av de indikatorarter vi sökte för rikmarks- eller betesskogar fanns på dessa ytor!

Trots allt - slå vakt om resterna!

Det är, rationellt sett, logiskt att vara pessimist om skogsarternas framtid. Ofantligt stora oåterkalleliga skador är redan skedda, och det mesta har åstadkommits under vår livstid.

Trots detta driver nu mäktiga intressegrupper kampanj mot ”de orimligt stora naturvårdsavsättningarna”. Men oavsett dessa olycksbådande tendenser, måste vi likväl ta vara på varje möjlighet att argumentera för klokast möjliga hänsyn i skogsbruket, och största möjliga avsättningar för fri utveckling.

Det här att hitta en ny orkidéart för landskapet, att flytta gränsen för inlandsutbredningen knappa sex mil mot VNV, kan kännas lite märkvärdigt. I det stora hela är det dock bara en tillfällig ljusglimt i det utdöende som obönhörligen pågår.

Ned till höger på bilden ses plantan av nästrot växande i en ganska torr, igenvuxen gammal hagmark. Vårärt och blåsippa ett par meter vid sidan om visar på rikmark

Obetydlig påverkan? En av de många borringarna mitt i kärnområdet.

Post scriptum

- I lördags eftermiddag (10/2) hade Tuna-Hästbergs Hembygdsförening ett intressant program med den hästbergsbördige borlänge-fotografen Per Leijström. Han är ingen botanist (hans egna ord), men är fascinerad av den skönhetsvärld som orkidéerna erbjuder. Han visade bl a ett bildspel och en stillbildsserie om orkidéer i Tuna socken enligt de gamla gränserna mot Grangärde. Det innebär att Långmyra och Lindbastmora inbegrips.

Efter hans visning, med en hel del intressanta dialoger med flera i den 30-hövdade publiken, visade jag honom i på tu man hand papperskopior av mitt nästrotsfynd från i somras. Han iakttog dem en stund under tystnad och sa sedan, "det här var mycket märkligt och intressant, vet du att min morfar Ture Leijström flera gånger berättade för mig att han sett den där höga bleka orkidén - som aldrig blommar" (Tures ord). PL mindes klart av att morfadern sagt att han sett den säregna blomman flera gånger trakten av Grangärdes Hästberg, där han vuxit upp. Det

kan då ha varit någonstans vid Lindbastmora, som ligger i grannskapet. Ture hade också bestämt hävdad att det inte var tallörten.

Jag minns själv mycket väl Ture från min tidiga ungdom. Han bildade familj i min hemby Tuna-Hästberg, jobbade i gruvan och bodde där större delen av sitt liv. TL var inte amatörbotanist, men en allmänt omvittnad intelligent och saklig man.

Jag hyser alltså viss tilltro till den här uppgiften.

/AJ

DET KOM EN E-POST:

Sensommarrabatt från centrala Rättvik, mysko *Cardamine* vad jag kan se? Räddad undan ogräsrensorkorna som är anställda på kommunen!
Bengt Oldhammer

Bör vara bergbräsma Cardamine hirsuta, en regelbunden besökare i rabatter och allehanda stadsmiljöer (red.)